

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2018-22-227-239>

УДК 37.015.31:17.033.1

ORCID ID 0000-0002-4413-1243

Жанна Петрочко,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ*

СПЕЦИФІКА ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ ЛІДЕРІВ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

***Анотація.** Обґрунтовано актуальність проблеми національно-патріотичного виховання дітей та молоді, формування української громадянської ідентичності. Мета статті: розкрити специфіку тренінгових технологій національно-патріотичного виховання для лідерів учнівського самоврядування. Узагальнено дані досліджень щодо ролі участі дітей та молоді у формуванні української громадянської ідентичності. Окреслено роль учнівського самоврядування у викликах часу, обґрунтовано його потенціал у національно-патріотичному вихованні дітей. Описано сутність принципу участі дітей та молоді в ухваленні рішень та житті суспільства. Названо рівні/сходінки участі дітей/молоді, за Р. Хартом. Визначено три рівні участі. Схарактеризовано метод «рівний-рівному».*

Визначено переваги активних методів навчання. Акцентовано на основних принципах взаємовідносин між дорослими і дітьми під час проведення тренінгових занять. Описано умови ефективного застосування принципу участі у процесі тренінгу.

Подано узагальнений огляд завдань та змісту тренінгової програми для лідерів учнівського самоврядування. Розкрито особливості побудови і проведення циклу тренінгових занять з національно-патріотичного виховання, зокрема специфіку реалізації під час тренінгів принципу участі дітей та молоді в ухваленні рішень та житті суспільства. Узагальнено, що тренінгова технологія національно-патріотичного виховання лідерів учнівського самоврядування має такі особливості: реалізація певного алгоритму формування в учасників цінності патріотизму; створення позитивного емоційного забарвлення, максимальна візуалізація матеріалу за допомогою відео, аудіо, РР-презентацій; поєднання навчального матеріалу, алгоритму формування цінності патріотизму з особливостями й етапами/кроками реалізації дітьми принципу участі в житті суспільства.

***Ключові слова:** національно-патріотичне виховання, патріотизм, участь дітей та молоді, учнівське самоврядування.*

Zhanna Petrochko,

*Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv*

SPECIFICS OF TRAINING TECHNOLOGIES OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION FOR STUDENT SELF-GOVERNMENT LEADERS

***Abstract.** The article substantiates the relevance of the problem of national-patriotic education of children and youth, the formation of Ukrainian civil identity. The purpose of the article is to disclose the specific of the training technologies of national-patriotic education for leaders of student self-government.*

The research data on the role of participation of children and youth in the formation of Ukrainian civic identity is summarized. The role of student self-government in the challenges of time was outlined. Also, it's potential in national-patriotic upbringing of children was substantiated. The essence of the principle of the participation of children and young people in decision-making and society is described. The ladder of youth participation by R. Hart was adduced. Three levels of participation are defined. The «peer-to-peer» method is described.

The advantages of active learning methods are defined. It is focused on the basic principles of the relationship between adults and children during training sessions. The conditions for the effective application of the principle of participation in the training process are described.

A generalized review of the tasks and content of the training program for leaders of student self-government is submitted. The features of building and conducting a cycle of training sessions with national patriotic education, in particular the specifics of the implementation during training of the principle of the participation of children and young people in decision-making and society are revealed. It is generalized that the training technology of the national-patriotic education of student self-government leaders has the following features: the implementation of a specific algorithm for the formation of patriotism values among participants; creating a positive emotional color, maximum visualization of the material with the help of video, audio, PP-presentations; the combination of educational material, the algorithm of formation of the value of patriotism with the features and stages of the implementation by children of the principle of participation in society.

Key words: *national-patriotic education, participation of children and youth, patriotism, students' self-government.*

Вступ. Патріотизм, національна єдність, національно-патріотичне виховання – ці проблеми не втрачають свої суспільно-державницької ваги, оскільки закладають підвалини для особистісного становлення дітей та молоді на засадах традиційності й інноваційності, свободи і відповідальності, самостійності і партнерства. Водночас час та суспільні зміни після Революції Гідності ставлять вимоги до уточнення змісту й організації процесу національно-патріотичного виховання.

Нині таке виховання буде неефективним без високої активності у цьому процесі дітей та молоді. Враховуючи зазначене, важлива роль у розбудові демократичних процесів, реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2016-2020 (затверджено Указом президента № 580 від 13 жовтня 2015 р.), відіграє учнівське самоврядування.

Зараз, у період суспільних змін, як ніколи важливо переосмислити зміст та форми діяльності органів учнівського самоврядування, забезпечивши її гнучкість, динамізм, оперативність, а також оновити процес підготовки лідерів учнівського самоврядування, в т. ч. з питань національно-патріотичного виховання.

Мета та завдання: обґрунтувати потенціал учнівського самоврядування у національно-патріотичному вихованні дітей; розкрити специфіку й особливості побудови тренінгових технологій національно-патріотичного виховання для лідерів учнівського самоврядування.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації завдань статті використано комплекс методів дослідження. В якості теоретичних методів обрано аналіз, синтез і систематизація, порівняння, узагальнення (Гончаренко, 2010) для уточнення базових понять, окреслення ролі учнівського самоврядування у викликах часу, визначення особливостей тренінгових технологій з національно-патріотичного виховання.

Емпіричними методами дослідження стали:

- опитування лідерів та членів дитячих громадських об'єднань різних областей України у межах виконання НДР лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України «Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях»; жовтень-грудень 2016 р. Сукупна вибірка склала 426 осіб, з них 232 дівчини, 194 хлопців віком від 12 до 16 років;

- всеукраїнське опитування «Українська громадянська ідентичність», проведене Інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка на замовлення Міністерства України у справах молоді та спорту з 20 листопада по 7 грудня 2017 р. Опитано 1212 респондентів різного віку в 24-х областях України та м. Києві – всеукраїнська вибірка; 1801 респондент – за вибіркою прикордонних територій України. Автор статті – член дослідницької групи (результати експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання, 2018).

Результати дослідження. Проблема патріотизму привертала увагу вчених у різних аспектах: становлення національної ідеї, виховання громадянськості в Україні в ретроспективі (Кучинська, 2012); теоретичні засади громадянсько-патріотичного виховання учнівської молоді (Вербицька, 2010; Сухомлинська, 2015; Чорна, 2014); психологічний контекст формування національної свідомості та самосвідомості особистості (Бех, 2016; Булах, 2013); національна ідентифікація та її вплив на формування особистості (Філіпчук, 2016; Потапчук, 2016; Журба, 2017).

Не залишилося поза увагою й питання залучення дитячих і молодіжних лідерів до національно-патріотичного виховання. Такі дослідження переважно акцентували увагу на патріотичних настроях юних активістів, їхній готовності до національно-патріотичної діяльності. Зокрема, за результатами дослідження «Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях», 75,4 % підлітків зазначили, що вважають себе патріотами України, 20,0 % респондентів було складно визначитися щодо цього, 5,8 % не вважають себе патріотами України. Цікаво вичленили, що серед сукупності відповідей, чому саме респонденти вважають себе патріотами України, 29,7 % сказали, бо беруть активну участь у громадському житті; 12,4 % – використовують будь-яку можливість впливати на ситуацію (Петрочко, & Окушко, 2017).

Прагнення активної участі у житті об'єднання, суспільства можна повною мірою зреалізувати через учнівське самоврядування, яке ми визначаємо як діяльність учнів з організації життя учнівського колективу, спрямовану на вирішення соціально значущих завдань, що реалізуються у партнерстві з дорослими членами шкільної спільноти та місцевої громади.

Участь дітей, молодіжна участь не є новою течією в Україні. Однак у радянські часи участь у житті суспільства мало децю формальний характер. Сучасний підхід до

обґрунтування сутності участі дітей та молоді будується на основі Конвенції ООН про права дитини, поглядах визнаних науковців світового рівня Харта й Річардсона, матеріалах ЮНІСЕФ. Зокрема, з моменту прийняття зазначеної Конвенції (Конвенція, 1989), участь дітей та молоді в ухваленні рішень і житті суспільства визначено міжнародним правом як фундаментальний принцип «участі», «участь дітей» як універсальний термін у сфері соціального захисту дітей на різних рівнях, молодіжної політики.

У контексті сказаного Харт, автор загально визнаної праці з питань участі „Children’s participation” (Hart, 1992), вважає, що дії, спрямовані на стимулювання участі дітей і молоді, – це спосіб масштабного удосконалення суспільства, а сама участь – це фундаментальне право громадянина, яке має бути сприйняте в усій його багатогранності.

Участь дітей Харт розглядає за схемою «Драбини участі», яка має 8 рівнів/сходинок (Hart, 1992) (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні/сходинокки участі дітей/молоді, за Р. Хартом	
Номер і назва рівня/сходинокки	Вид участі
1. Маніпулювання	Неучасть
2. Декорування	
3. «Заговорювання» проблеми/Бовтологія	
4. Призначення дорослими/постановка завдання, інформування	Формальна участь
5. Консультування та інформування	
6. Рішення приймаються за ініціативою дорослих разом з дітьми/молоддю	Реальна участь
7. Рішення приймаються за ініціативою дітей/молоді під керівництвом дорослих	
8. Рішення приймаються за ініціативою дітей/молоді у партнерстві з дорослими	

Основний акцент участі робиться на тому, що за кожною дитиною визнають право і потенційну здатність, готовність робити оцінку і приймати рішення щодо питань, які мають значення для її життя.

Участь дітей/молоді слід розглядати як трьохрівневий процес. Перший рівень – це усвідомлення власних проблем, бажання і можливість приймати рішення стосовно власного життя, а також особиста відповідальність за ці рішення і дії. Другий – це участь у вирішенні проблем інших, можливість і здатність надати допомогу іншим. Третій – можливість брати участь у прийнятті рішень на державному рівні (рішень, які стосуються всіх громадян країни, які можуть вплинути на розвиток усієї країни).

Способи чи форми участі можуть різні, залежать від віку, компетентності й відповідальності кожної окремої молодої людини. При цьому важливо, щоб діти брали участь у різних формах активності й просувалися від першого рівня до третього, набуваючи відповідні знання і досвід. Такий підхід у впровадженні принципу участі – розвивальний.

Участь є одним із показників цивілізованості суспільства, оскільки забезпечує можливість кожній людині, в т. ч. дітям і молоді, гідно будувати своє життя, позитивно

впливає на стабілізацію соціальних процесів. Якщо діти беруть участь у розробці й впровадженні проекту, то вважають себе його співавторами. Це почуття причетності, у свою чергу, породжує відповідальність і бажання досягти якомога значущих результатів як для себе, так і для інших.

Участь – це можливість молодих людей зробити значний вклад у життя суспільства, оскільки, окрилені ідеєю участі, вони здатні висувати неординарні і «свіжі» пропозиції. Окрім цього, дітей окрилюють усі етапи участі – продукування ініціативи, розроблення проекту, планування, реалізація, оцінка результату. Вони хочуть відчувати себе тими, кому доручено аналізувати, діяти, коригувати власні дії й моніторити зміни.

В основі реалізації принципу участі лежить метод «рівний-рівному». Переваги передачі знань від однолітка до однолітка полягають у тому, що підлітки більше часу спілкуються один з одним; глибше відчують потреби свого оточення; розуміють субкультурну мову, стиль молодіжної комунікації тощо. Зараз метод «рівний-рівному» став одним із базових методів виховання й широко використовується в закладах освіти як засіб передавання соціально значущої інформації підростаючому поколінню через довірливе спілкування на рівних.

Водночас навчання однолітків однолітками це не тільки передавання певної інформації, а й формування особистості, яка хоче, здатна приймати рішення самостійно і готова брати за це відповідальність.

Враховуючи вищесказане, учнівське самоврядування – ефективний засіб національно-патріотичного виховання. Його унікальна можливість у створенні простору для самовизначення і самореалізації особистості, оскільки забезпечується участь учнів у національно-патріотичних акціях, проектах, інших заходах на рівні школи, міста, району, регіону, держави на засадах особистої зацікавленості й причетності.

Досвід, отриманий дітьми у процесі учнівського самоврядування, стає запорукою їхньої подальшої успішної патріотично забарвленої діяльності. Відтак, вирішальним критерієм функціонування учнівського самоврядування сьогодні є спрямування незаформалізованої діяльності на формування патріотів-громадян, здатних до критичного мислення і соціально значущої діяльності, орієнтованої на розбудову майбутнього України.

Національно-патріотичне виховання у процесі учнівського самоврядування має за мету формування в особистості вмінь: ставити проблемні запитання, дискутувати, шукати власні висновки, орієнтуватися і адаптуватися в нових соціальних умовах, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших.

В умовах посилення негативних тенденцій інформаційного та соціально-психологічного впливу на підростаючу особистість уточнення місця і ролі учнівського самоврядування у національно-патріотичному вихованні набуває особливої значущості. Від того, як буде розвиватися діяльність органів учнівського самоврядування, які цінності будуть закладені в її основу, залежить, як і з якою мотивацією застосують на практиці свої лідерські якості, вміння юнаки та дівчата.

Беручи до уваги зазначене, особлива увага має приділятися відбору і згуртуванню команди учнівського активу та її підготовці у Школі лідерів учнівського самоврядування.

Широкі можливості для розвитку знань й умінь з національно-патріотичного виховання надає така форма навчання, як тренінг.

До переваг активних методик навчання лідерів учнівського самоврядування належать такі: розширення сприйняття учасниками себе та інших; заохочення до співробітництва, а не до конкуренції; створення можливостей для членів групи краще пізнати одне одного та розбудувати стосунки, піднімати самооцінку; стимулювання креативності.

У процесі використання тренінгових технологій ефективно формуються комунікативні вміння, вміння міжособистісного спілкування (вербальне та невербальне спілкування; активне слухання; надання і отримання зворотного зв'язку без звинувачення; встановлення контактів та мотивування тощо); вміння прийняття рішень та критичного мислення (аналіз ставлень, цінностей, соціальних норм, вірувань та фактів; вміння знайти відповідну інформацію та джерела інформації) тощо.

При застосуванні принципу участі під час проведення тренінгових занять необхідно пам'ятати основні правила взаємодії дорослих і дітей:

1. Дорослі не повинні приймати рішення замість дітей, молодих людей (Усі люди за своє життя накопичують різну інформацію, набувають навичок та знань, за допомогою яких можуть вирішити свої проблеми. Дорослі тільки допомагають дитині приймати власні рішення і прогнозувати їхні результати).

2. Дорослі мають створити всілякі умови для висловлення дитиною своєї думки (Всі діти, молоді люди мають право бути почутими, самостійно формулювати проблему, яка стосується їх особисто).

3. Дорослі мають мотивувати дітей до створенню об'єднань та груп для спільної роботи (Спільні дії мають більше впливу і можливостей).

4. Дорослі мають сприймати молоду людину такою якою вона є, поводитися з нею на рівних, на засадах партнерства (У роботі з дитиною важливо сприймати її безумовно).

Відтак, на нашу думку, обов'язковим змістовим тренінговим модулем у програмі Школи лідерів учнівського самоврядування має стати модуль «Я – громадянин-патріот!».

Завдання програми зазначеного вище модулю: сприяння усвідомленню лідерами учнівського самоврядування змісту основних понять і акцентів національно-патріотичного виховання; актуалізація лідерського потенціалу учнівської молоді у національно-патріотичному вихованні дітей та підлітків; обмін досвідом роботи активів учнівського самоврядування закладів освіти; поповнення інформаційно-технологічного банку; окреслення перспектив використання отриманих знань, досвіду в діяльності учнівського самоврядування свого закладу щодо національно-патріотичного виховання.

Головна роль тренера полягає в тому, що він спонукає лідерів учнівського самоврядування зрозуміти, обговорити проблему патріотизму з різних позицій з метою кращого усвідомлення.

Для ефективного застосування принципу участі під час тренінгів з національно-патріотичного виховання необхідно:

- бажання і активність (увага тренера звертається на подолання байдужості щодо патріотичних дій, долі українського народу, країни);
- наполегливість (визначаються перешкоди, які можуть стояти на шляху лідерів учнівського самоврядування, та способи їх подолання. Юні лідери не повинні здаватися після перших невдач);
- обізнаність (діти повинні мати достатньо знань щодо сутності патріотизму, характеру патріотичних дій на сучасному етапі, пріоритетів державної молодіжної політики, змісту завдань національно-патріотичного виховання, окреслених у відповідній Стратегії);
- партнерство з іншими дитячими об'єднаннями (важливо розуміти значення спільних дій в процесі національно-патріотичного виховання, й зокрема співпраці органів учнівського самоврядування з дитячими та молодіжними громадськими організаціями);
- партнерство з дорослими експертами (залучення експертів, досвідчених фахівців, які можуть надати професійну допомогу у процесі національно-патріотичного виховання, дозволить об'єднати креативність дітей, їх бачення запитів сучасної молоді і досвід, організаційні вміння дорослих, що сприятиме оптимальному вирішенні поставлених завдань);
- гнучкість (усі зацікавлені сторони повинні вміти домовлятися та співпрацювати один з одним. У процесі національно-патріотичного виховання потрібно вчитися адаптивності, проявляти мобільність, змінювати тактику, шукати оптимальні варіанти дій, враховувати інтереси і можливості партнерів).

Програма реалізується протягом чотирьох сесій. Серед активностей запропоновано: ілюстрований мозковий штурм «Цінності як обереги людини і нації»; дискусія «Як спонукати однолітків до прояву патріотичної позиції?», вправа на створення колажу «МИ-ПАТРІОТИ!», обговорення кліпів на патріотичну тематику, інформаційне повідомлення про рівні та «сходінки» участі, дискусія «Волонтерство як приклад патріотизму», групова гра «Як би я був/була волонтером», індивідуальна робота «Кроки моєї участі» та ін.

Тренінгова технологія національно-патріотичного виховання лідерів учнівського самоврядування має характерні особливості:

- *реалізація певного алгоритму формування в учасників цінності патріотизму* (усвідомлення ключових понять, складників патріотизму, сучасних акцентів національно-патріотичного виховання; охоплення учасників атмосферою сильного емоційного особистісного переживання (образ-враження); обмін досвідом з використання сучасних цікавих форм роботи; стимулювання в учасників прагнення до власного патріотичного діяння; налагодження первинних партнерських відносин з представниками органів учнівського самоврядування інших закладів);
- *створення позитивного емоційного забарвлення, максимальна візуалізація матеріалу за допомогою відео, аудіо, РР-презентацій.* Усі інформаційні повідомлення, що

забезпечують когнітивний компонент програми, супроводжуються тематичними РР-презентаціями чи інфографікою. На емоційно-ціннісний компонент ефективно працюють спеціально дібрані відеоматеріали (пісенні відеокліпи, документальні фільми, мультфільми), які постійно оновлюються у контексті актуального суспільного дискурсу. Навчання постає більш ефективним, якщо до нього включаються театралізовані постановки, танці, різноманітні ігрові паузи. Це допомагає підтримувати динаміку тренінгу, успішно чергувати періоди напруженої уваги, зосереджених практичних дій з періодами рефлексії чи ігровими паузами. Велику під час реалізації тренінгової програми відіграють спеціальні вправи-руханки (вправи на активізацію та згуртування; зняття м'язового напруження; відновлення (привернення) уваги; створення позитивного емоційного мікроклімату; вправи-підводки до теоретичного чи інформаційного блоку; вправи на об'єднання у групи; групові ритуали початку або завершення роботи).

Однією із домінантних характерних особливостей реалізації тренінгових технологій з національно-патріотичного виховання є *поєднання навчального матеріалу, алгоритму формування цінності патріотизму з особливостями й етапами/сходінками реалізації дітьми принципу участі в житті суспільства.*

Під час впровадження тренінгових технологій національно-патріотичного виховання надзвичайно важливо презентувати і розтлумачувати підростаючим особистостям зразки продуктивно-дієвого патріотизму у контексті просування дитиною «сходінками» участі – від формальної до реальної участі (Харт, 1992).

Таблиця 2

Приклади участі дітей у національно-патріотичному вихованні, за рівнями/сходінками

Номер сходінки	Приклад
1	Дітям пропонується виголосити патріотичні гасла у невідомому місці і не зрозуміло з якою метою
2	Діти декламують вірші на патріотичну тематику на відкритті певного заходу
3	Дітям пропонується висловитися з тих чи інших проблем чи складників патріотизму
4	Дітям озвучується завдання щодо патріотичної діяльності (наприклад, визначити захід на національно-патріотичну тематику, який би вони хотіли, щоб було проведено у школі). Діти інформуються з приводу рішень, які були прийняті (буде такий захід проведено чи ні)
5	У дітей запитують, беруть консультацію, а після прийняття рішення інформують про прийняте рішення (наприклад, учнів-лідерів залучили як консультантів до розроблення сценарного плану вечора на патріотичну тематику)
6	Дітям запропонували організувати патріотичний флешмоб
7	Діти випускають власну патріотичну газету під керівництвом соціального педагога школи
8	Діти самі готують проект «Моя школа – школа патріотизму», переконують дорослих взяти участь у його реалізації на партнерських засадах

Бажаними для лідерів учнівського самоврядування мають бути ініціативи вищих сходинок як такі, що засвідчують їх суб'єктність у процесі національно-патріотичного виховання (табл. 2).

Для подальшої активізації власних патріотичних дій лідери мають реально представляти, яку саме форму роботи вони вважають для себе привабливою. При цьому, чим більше існує прикладів організації дозвілля, що подобаються дітям/молоді і які вони самі здатні організувати й провести, тим простіше вирішується проблема чіткого бачення варіантів національно-патріотичних дій, заходів.

Головне джерело такого бачення – навчання лідерів учнівського самоврядування на регулярній основі, за обґрунтованою програмою і за наявності інформаційно-методичного забезпечення.

Обговорення. Результати нашого дослідження підтверджуються працями Алфімової (2013), Ягіднікової (2006), в яких розглянуто розвиток лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи; Краценка (2009), що досліджував процес виховання майбутніх учителів у системі студентського самоврядування; Кириченко (2013), яка вивчала проблему профілактики девіантної поведінки старшокласників у діяльності учнівського самоврядування. Науковцями доведено, що самоврядування сприяє формуванню активної життєвої позиції, соціально значущої ініціативності (Bandura, 1977; Окушко, Петрочко, Чиренко, Шпиг, Пашенко, Сокол, & Долгова, 2015).

Певні чинники доцільності залучення дитячих та молодіжних лідерів до національно-патріотичного виховання простежуються за результатами Всеукраїнського опитування «Українська громадянська ідентичність». Нами, зокрема, проаналізовано розподіл відповідей на запитання «Оцініть, будь ласка, за 5-бальною шкалою, якою мірою Ви вважаєте себе патріотом України, де «5» – вважаю себе справжнім патріотом, «1» – зовсім не вважаю себе патріотом?». Результати експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання свідчать, що найвищими серед усіх інших вікових груп є показники групи «14-19 років» – 54,9 % опитаних вважають себе справжніми патріотами (Результати, 2018, с.17). А саме цей вік, як правило, презентує самоврядну діяльність учнів.

Відправним моментом обґрунтування необхідності активного залучення дитячих та молодіжних лідерів до національно-патріотичного виховання є врахування того факту, що у дитячому/молодіжному середовищі друзі та однолітки – одне з впливових джерел інформації.

Так, за всеукраїнською вибіркою соціологічного дослідження «Українська громадянська ідентичність», акцентовано, що для 66,0 % респондентів, у питаннях, пов'язаних з патріотизмом, найавторитетнішими є думки друзів і знайомих (за вибіркою

прикордонних територій – 72,2 %) – третє місце за рейтингом після членів родини і рідних, які не проживають разом; для 38,1 % – думки тих, з ким навчаються респонденти (за вибіркою прикордонних територій – 43,3 %) – п'яте місце у рейтингу.

Примітно, що серед хлопців/чоловіків колеги по навчанню займають у рейтингу друге місце після військових (всеукраїнська вибірка: відповідно 41,5% й 35,3%; вибірка прикордонних територій: немає статистичної різниці), а громадські активісти – третє місце (всеукраїнська вибірка: відповідно 40,6% та 35,8%; вибірка прикордонних територій: немає статистичної різниці) (Результати, 2018, с. 27-28). Окрім цього, 73,8 % респондентів вважають, щоб бути патріотом-громадянином, потрібно мати громадянську позицію, 58,7 % – брати активну участь у житті суспільства.

Ефективність тренінгових технологій було доведено теорією соціального навчання, відповідно до якої люди навчаються щось робити та діяти, спостерігаючи за іншими. У спеціально створених сприятливих тренінгових умовах через ментальне програвання або реальне відтворення закріплюються позитивні моделі патріотично орієнтованої поведінки. З іншого боку, соціальна взаємодія та активна участь дитини у розв'язанні проблем із однолітками та дорослими становить основу розвитку мислення підростаючої особистості (Окушко, Петрочко, Кириченко, Пащенко, Сокол, & Харченко, 2018).

Висновок. Таким чином, спираючись на знання, навички й досвід учасників, тренінгові технології створюють можливість відкрити нові здібності, потенціал, проявити креативність у процесі національно-патріотичного виховання. Сучасні тренінгові технології національно-патріотичного виховання лідерів учнівського самоврядування – це науково обґрунтований навчально-методичний комплекс національно-патріотичного змісту, що передбачає алгоритмування процесу, опанування доцільними, цікавими і модернізованими формами роботи з дітьми учнівським активом як суб'єктом виховного впливу, організатором і натхненником національно-патріотичних дій в дитячому середовищі, що діє на засадах партнерства з іншими суб'єктами, фахівцями, небайдужими до долі України.

Ефект участі дитячих та молодіжних лідерів у реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання може з'явитися не відразу. За умов правильної організації роботи, від року до року він накопичуватиметься і врешті стане цінністю, яка робить індивіда громадянином, не байдужим до того, що відбувається не тільки в його найближчому оточенні, але й країні.

Список використаних джерел

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Hart, R. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Florence: UNICEF International Child Development Centre.
- Алфімов, Д. В. (2013). Особистісно орієнтована технологія виховання лідерських якостей школярів. *Духовність особистості* (Вип. 5, с. 27-36).
- Бех, І. Д. (2016). Духовний пошук: сучасні наукові межі. *Педагогіка і психологія*, 1, 5-14.
- Бех, І. Д. & Журба, К. О. (2017). Концепція формування в підлітків національно-культурної ідентичності. *Гірська школа українських Карпат*, 16, 25-35.

Булах, І. С. (2017). Витоки особистісного зростання людини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: зб. наук. праць* (Вип. 6 (51), с. 53-63). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

Вербицька, П. В. (2010). *Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах* (Дис. д-ра пед. наук). Ін-т пробл. виховання АПН України, Київ.

Гончаренко, С. У. (2010). *Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям*. Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер».

Кириченко, В. І. (2011). Використання проектної технології у формуванні компетенцій лідера учнівського самоврядування. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Компетентісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи” (м. Київ, 28 квітня 2011 року)* (с. 314-322). К.: Видавництво Київського педагогічного університету ім. Б. Грінченка.

Конвенція ООН про права дитини. Узято з http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

Кращенко, Ю. П. (2009). Особливості організації системи студентського самоврядування. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки* (Вип. 6, с. 255-262).

Кучинська, І. О. (2012). Основні напрямки розвитку ідей громадянського виховання учнівської молоді в умовах сьогодення. *Педагогічна освіта: теорія і практика* (Вип. 11, с. 56-63).

Окушко, Т., Петрочко, Ж., Чиренко, Н., Шпиг, Н., Пашенко, О., Сокол, Л. & Долгова, О. (2015). *Соціальна ініціативність: змістово-технологічне забезпечення: посіб.* Харків: «Друкарня Мадрид».

Окушко, Т., Петрочко, Ж., Кириченко, В., Пашенко, О., Сокол, Л. & Харченко, Н. (2018). *Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнів у громадських об'єднаннях: метод. посіб.* Кропивницький, Імекс-ЛТД.

Петрочко, Ж. & Окушко, Т. К. (2017). Національно-патріотичне виховання в Україні у контексті сучасних викликів. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України): збірник наукових праць*. К.: Видавничий дім «Сам».

Петрочко, Ж. В. (2015). Участь дітей в ухваленні рішень і житті суспільства: сутнісні акценти та сучасні виклики. *Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту: зб. наук. праць. Педагогіка та психологія* (Вип. 739, с. 145-151). Чернівці: ЧНУ.

Потапчук, Т. В. (2012). Національна ідентичність: становлення та розвиток у сучасному суспільстві. Коваленко С. (Ред.), *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"* (№ 1, с. 50-53). Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя.

Результати експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання. Узято з http://dsmsu.gov.ua/media/2018/03/22/18/REZYLTATI_DRYK_ed.pdf.

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Узято з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.

Сухомлинська, О. (2015). *Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого – до нових акцентів і наголосів. Педагогіка і психологія*.

Чорна, К. (2013). Основні пріоритети виховання громадянина-патріота в умовах інформаційного суспільства. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка* (№ 3, с. 68-73).

Філіпчук, Г. (2016). *Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: [монографія]*. Чернівці: Друк Арт, 2016.

Ягоднікова, В. В. (2006). *Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи* (Дис. канд. пед. наук). Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського, Одеса.

References

- Bandura, A. (1997). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Hart, R. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Florence: UNICEF International Child Development Centre.
- Alfimov, D. V. (2013). Osobystisno orientovana tekhnolohiia vykhovannia liderskykh yakostei shkoliariv [Personality-oriented technology of educating schoolchildren leader qualities]. *Dukhovnist osobystosti: Vol. 5* (pp. 27-36).
- Bekh, I. (2016). Dukhovnyi poshuk: suchasni naukovi mezhi [Spiritual search: modern scientific boundaries]. *Pedahohika i psykholohiia, 1*, 5-14.
- Bekh, I. & Zhurba, K. (2017). Kontsepsiia formuvannia v pidlitkiv natsionalno-kulturnoi identychnosti [Conception of formation of adolescents' national-cultural identity]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat, 16*, 25-35.
- Bulakh, I. (2017). Vytoky osobystisnoho zrostannia liudyny [Sources of human personal formation]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 12: Psykholohichni nauky: zb. nauk. prats: Vol. 6(51)* (pp. 53-63). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova.
- Verbytska, P. V. (2010). *Teoretyko-metodychni osnovy hromadianskoho vykhovannia uchnivskoi molodi u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh* [Theoretic-methodic bases of civic education of youth in general educational institutions]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
- Honcharenko, S. (2010). *Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Educational research: methodological advice to young scientists]. Kyiv – Vinnytsia: TOV firma «Planer».
- Kyrychenko, V. (2011). Vykorystannia proektnoi tekhnolohii u formuvanni kompetentsii lidera uchnivskoho samovriaduvannia [Using project technology in formation of self-government leader competency]. In *Kompetentnisno spriamovana osvita: pershyi dosvid, porivnialni pidkhody, perspektyvy* [Competency oriented education: First experience, comparison approaches, prospects]. Proceedings of conference: (pp. 314-322). K.: Vydavnytstvo Kyivskoho pedahohichnoho universytetu im. B. Hrinchenka.
- Konventsiiia OON pro prava dytyny* [UNO Convention on children's rights]. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
- Krashchenko, Yu. (2009). Osoblyvosti orhanizatsii systemy studentskoho samovriaduvannia [Peculiarities of organization of student self-government system]. In *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Seriya: Pedahohichni nauky: Vol. 6* (pp. 255-262).
- Kuchynska, I. O. (2012). Osnovni napriamky rozvytku idei hromadianskoho vykhovannia uchnivskoi molodi v umovakh sohodennia [Main directions of development of youth civic education idea in contemporary conditions]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: Vol. 11* (pp. 56-63).
- Okushko, T., Petrochko, Zh., Chyrenko, N., Shpyh, N., Pashchenko, O., Sokol, L. & Dolhove, O. (2015). *Sotsialna initsiatyvnyist: zmistovno-tekhnolohichne zabezpechennia* [Social initiative: content-technological provision]. Kharkiv: Drukarnia "Madryd".
- Okushko, T., Petrochko, Zh., Kyrychenko, V., Kharchenko, N., Pashchenko, O. & Sokol, L. (2018). *Osobystisno oriientovani tekhnolohii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia uchniv u hromadskykh obiednanniakh* [Personality-oriented technologies of national-patriotic education of students in public associations]. Kropyvnytskyi, Imeks-LTD.
- Petrochko, Zh. V., Okushko, T. K. (2017). *Natsionalno-patriotychne vykhovannia v Ukraini u konteksti suchasnykh vyklykiv. Naukove zabezpechennia rozvytku osvity v Ukraini: aktualni problemy teorii i praktyky (do 25-richchia NAPN Ukrainy)* [National-patriotic education in Ukraine in the context of modern challenges. Scientific provision of education development in Ukraine: urgent problems of theory and practice (to 25 anniversary of NAES of Ukraine)]. K.: Vydavnychiy dim «Sam».
- Petrochko, Zh. (2015). Uchast ditei v ukhvalenni rishen i zhytti suspilstva: sutnisni aktsenty ta suchasni vyklyky [Children participation in decision-making and social life: essential accents and modern challenges]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho nats. un-tu: zb. nauk. prats. Pedahohika ta psykholohiia: Vol. 739* (pp. 145-151). Chernivtsi: ChNU.

Potapchuk, T. (2012). Natsionalna identychnist: stanovlennia ta rozvytok u suchasnomu suspilstvi [National identity: formation and development on modern society]. In Kovalenko, Ye. (Ed.), *Naukovi zapysky. Seriia "Psykhologo-pedahohichni nauky": 1* (pp. 50-53). Nizhyn: Vyd-vo NDU imeni Mykoly Hoholia.

Rezultaty ekspertno-analitychnoho doslidzhennia shchodo formuvannia standartiv natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ta vyznachennia indykatoriv efektyvnosti provedennia zakhodiv shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Results of expert-analytic research on formation of national-patriotic education standards and defining efficiency indicators of national-patriotic measures]. Retrieved from http://dsmsu.gov.ua/media/2018/03/22/18/REZYLTATI_DRYK_ed.pdf.

Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016-2020 roky [Strategy of national-patriotic education of children and youth for 2016-2020]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.

Sukhomlynska, O. (2015). Hromadianske vykhovannia i suchasna osvita: vid zdobutoho – do novykh aktsentiv i naholosiv [Civic education and modern education: from the achieved – to new accents]. *Pedahohika i psykhohihiia*.

Chorna, K. (2013). Osnovni priorytety vykhovannia hromadianyna-patriota v umovakh informatsiinoho suspilstva [Main priorities of education of citizen-patriot in informational society conditions]. In *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia : Pedahohika: 3* (pp. 68-730).

Filipchuk, H. (2016). *Natsionalna identychnist: kulturno-osvitnii vymir* [National identity: cultural-educational dimension]. Chernivtsi: Druk Art.

Iahodnikova, V. (2006). *Formuvannia liderskykh yakosti starshoklasnykiv v osobystisno oriiantovanomu vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly* [Formation of seniors leader qualities in personality-oriented educational process of comprehensive school] (PhD dissertation, Odesa).